

MARCIN WOLCZKO

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

marcin.wolczko@upjp2.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0485-3003>

GŁOSA DO WYROKU *CORAM* JĘDRASZEWSKI
Z DNIA 4 MAJA 2023 ROKU
STWIERDZAJĄCEGO NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA Z TYTUŁU
PODSTĘPNEGO WPROWADZENIA W BŁĄD (APROBUJĄCA)

GLOSS ON THE SENTENCE *CORAM* JĘDRASZEWSKI ON THE 4 MAY 2023 DECLARING
THE MARRIAGE INVALID ON THE GROUNDS OF MALICIOUS DECEPTION
(APPROVING)

Abstract. The subject of the gloss is the sentence declaring the invalidity of a marriage issued in briefer process by a diocesan bishop on the grounds of malicious deception. The marriage of the parties was declared invalid due to the deception of both parties by the woman's mother. The subject of the deception was the woman's actual male genetic sex. The problem in determining the defendant's sex arose from a rare genetic disorder: "complete androgen insensitivity syndrome," which causes somatic sex to be inconsistent with genetic sex. In the second part of the gloss, the author analyses the legal effects of the *vetitum* prohibiting the defendant from entering into a new marriage without the consent of the ordinary of the place and presents the possibilities for granting such consent.

Keywords: malice; briefer process; CAIS; *vetitum*; transsexualism; sex reversal

Papież Franciszek w swoim przemówieniu do audytorów Roty Rzymskiej wygłoszonym 31 stycznia 2025 r. przypomniał, że w tym roku przypada dziesiąta rocznica ogłoszenia reformy procesu małżeńskiego w *motu proprio*: *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Ojciec Święty zwrócił uwagę, że głównym motywem

reformy była chęć ułatwienia i przyspieszenia procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Reforma w centralnym miejscu stawia biskupa diecezjalnego, który nie tylko jest odpowiedzialny za zapewnienie dostępu do sądu wiernym, za czuwanie nad jego działalnością, ale także jest sędzią, który ma decydować osobiście w sprawach, w których nieważność małżeństwa jest oczywista¹.

Analizowany wyrok wzbudza zainteresowanie nie tylko z powodu wyjątkowego trybu procesowania sprawy przed biskupem, ale również z powodu nietypowych okoliczności podstępnego wprowadzenia w błąd i przedmiotu tegoż błędu. Zazwyczaj w sprawach rozpatrywanych z tego tytułu to jedna ze stron jest osobą działającą podstępnie i zatajającą istotny fakt w celu nakłonięcia do zgody małżeńskiej. W rozstrzygniętej przez wyrok sprawie jednak osobą wprowadzającą w błąd była osoba trzecia – matka pozwanej. Ukrywana okoliczność również jest dość niezwykła, gdyż dotyczy ukrycia rzadkiej choroby genetycznej oraz genetycznej płci strony pozwanej. Również dołączony do wyroku zakaz zawarcia nowego małżeństwa przez stronę pozwaną bez zgody ordynariusza miejsca implikuje pytania natury prawnokanonicznej, czy może on wydać taką zgodę i pod jakimi warunkami.

STAN FAKTYCZNY

Przedmiotowy wyrok zapadł w postępowaniu zainicjowanym pozwem złożonym przez obie strony procesowe 1 marca 2023 r. do Sądu Metropolitalnego w Krakowie. Strony w pozwie wnosiły o stwierdzenie nieważności swojego małżeństwa z tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd mężczyzny. Strony zawarły małżeństwo w 2011 r. i żyły razem przez 11 lat. Związek cywilny stron został rozwiązany przez rozwód. Do skargi strony dołączyły obszerną dokumentację medyczną potwierdzającą zarówno uzyskanie diagnozy przez matkę powódki odnośnie choroby genetycznej córki, gdy ta miała 16 lat (zespół całkowitej niewrażliwości na androgeny) oraz określenie jej genetycznej płci (kariotyp 46XY), jak i powtórzenie wszystkich badań już po zawarciu małżeństwa przez strony, gdyż matka zataiła pierwotną diagnozę przed córką i zięciem.

¹ Por. FRANCISCUS, *Discorso del Santo Padre Francesco in occasione dell'inaugurazione del 96° anno giudiziario del Tribunale della Rota Romana*, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2025/january/documents/20250131-inaugurazione-rota-romana.html> (6.02.2025).

Wikariusz sądowy po uzyskaniu opinii obrońcy węzła, który stwierdził, że istnieją przesłanki do rozpoczęcia procesu skróconego przed biskupem, zdecydował, że sprawa będzie rozpoznana w trybie procesu skróconego. Następnie wyznaczył instruktora oraz asesora i wezwał strony na posiedzenie dowodowe. Podczas posiedzenia dowodowego przesłuchano strony i jednego świadka (matkę pozwanej, która zataiła jej chorobę). Strony zapoznały się z materiałem dowodowym i oświadczyły, że nie będą wnosić głosów obrończych. Po sporządzeniu uwag przez obrońcę węzła, który stwierdził, że nie znalazł argumentów przeciwko tezie o nieważności małżeństwa, akta zostały przekazane biskupowi, który wydał wyrok *pro nullitate*². Obrońca węzła nie wniósł apelacji i wyrok się uprawomocnił.

KOMENTARZ

1. DECYZJA O POSTĘPOWANIU W TRYBIE PROCESU PRZED BISKUPEM

Warunkami umożliwiającymi przeprowadzenie skróconego procesu małżeńskiego przed biskupem są: złożenie pozwu przez oboje małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego oraz przedstawienie dowodów, faktów i okoliczności, które bez konieczności głębszego zbadania wskazują na oczywistą nieważność małżeństwa (kan. 1683)³. Zgodnie z kan. 1676 §1 KPK to do wikariusza sądowego, który przyjął pozew, należy stwierdzenie, czy zawiera on niezbędne elementy, by można było go skierować na drogę procesu przed biskupem. Praktyka w polskich sądach kościelnych wskazuje, że bardzo rzadko dochodzi do skierowania sprawy do rozpatrzenia przez biskupa, gdyż bardzo rzadko okoliczności wskazujące na oczywistą nieważność łączą się ze zgodnym pragnieniem i działaniem stron w celu stwierdzenia nieważności ich małżeństwa przed sądem kościelnym.

Sprawa zakończona omawianym wyrokiem rozpoczęła się od pozwu złożonego przez obie strony, w przygotowaniu którego pomagał adwokat ko-

² Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., sygn. akt L.I.N.22/23, Wyroki Sądu Metropolitalnego w Krakowie 2023 (nieopublikowany).

³ *Codex Iuri Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars. II, s. 1-301; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022 (dalej: KPK).

ścielny. Strony przedstawiły w nim historię swojej znajomości i w szczególności okoliczność zatajenia przez matkę pozwanej choroby córki i ostatecznej diagnozy. Do pozwu strony dołączyły dokumentację medyczną wskazującą, że choroba pozwanej została prawidłowo zdiagnozowana, gdy miała 16 lat, i dodatkowo potwierdzona już po ślubie stron. Strony opisały też działania matki pozwanej mające na celu ukrycie prawdy i zaniechania przez strony podjęcia kolejnych badań. Strony w pozwie wnioskowały o przeprowadzenie procesu w trybie skróconym.

Wikariusz sądowy, po analizie pozwu i wysłuchaniu pozytywnego zdania obrońcy węzła, podjął decyzję o skierowaniu sprawy do rozpatrzenia w trybie skróconym. Słusznie stwierdził, że pozew zawiera większość dowodów świadczących o podstępnym wprowadzeniu w błąd. Pozostało tylko przesłuchać matkę pozwanej, aby zbadać jej motywację zatajenia prawdy, i strony, aby pod przysięgą potwierdziły to, co zamieściły w pozwie. Wszystko to było możliwe do przeprowadzenia podczas jednej sesji dowodowej, jak przewidują kan. 1685 i 1686 KPK⁴.

Należy również zauważyć, że papież Franciszek w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*⁵, wśród okoliczności, które wskazują na oczywistą nieważność małżeństwa, a przez to pozwalają na rozpatrzenie sprawy w tym trybie, wskazuje wprost „podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności” (art. 14 §1 MIDI), z czym mamy do czynienia w omawianej sprawie.

2. TYTUŁ NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA – PODSTĘPNE WPROWADZENIE W BŁĄD

Autor wyroku w części uzasadnienia prawnego przytacza klasyczną doktrynę dotyczącą podstępnego wprowadzenia w błąd⁶, podając jej kluczowe

⁴ Por. P. MAJER, *Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, [w:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 180.

⁵ FRANCISZEK, *Litterae Apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus*, 15.08.2015, AAS 107 (2015), s. 958-970; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski)*, Tarnów 2015, s. 4-45 (dalej: MIDI).

⁶ Por. W. GÓRALSKI, *Podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) w opublikowanych orzeczeniach Roty Rzymskiej z lat 2010-2012*, „Ius Matrimoniale” (2019) nr 2, s. 96-97. Orzecznictwo rotalne powszechnie wskazuje na te same elementy tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd. Zob.

elementy: samo podstępne działanie i powstały na jego skutek błąd, cel tego działania oraz jego przedmiot⁷. Ponieważ w omawianej sprawie kluczowy jest przedmiot podstępnego działania i to z jego natury wynika motywacja, sposób i cel podstępnego działania, dlatego analiza sprawy rozpocznie się od tego elementu.

2.1. PRZEDMIOT BŁĘDU WYWOŁANEGO PODSTĘPEM

Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 1098 stanowi, że podstęp, aby wywołać nieważność małżeństwa, musi dotyczyć „jakiegoś przymiotu drugiej strony, który ze swej natury może poważnie zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego”.

W toku sprawy ustalono, że pozwana cierpi na zespół całkowitej niewrażliwości na androgeny nazywany również zespołem Morrisa. Choroba ta spowodowała odwrócenie płci (*sex reversal*) i pozwana mimo fenotypu żeńskiego posiada kariotyp męski (46XY)⁸. Zaburzenie to powstaje, mimo że prawidłowo wykształcone w rozwoju płodowym jądra wydzielają testosteron.

Od urodzenia – jako niemowlę, dziecko i w młodzieńczym wieku – pozwana była identyfikowana jako dziewczynka. Taka płeć została zarejestrowana w USC i jako dziewczynka została ochrzczona. W dzieciństwie i wczesnej młodości ani lekarze, ani rodzice, ani sama pozwana nie miała wątpliwości co do swojej żeńskiej płci. Jej zewnętrzne cechy płciowe były typowe dla fenotypu żeńskiego, nie miała też żadnych problemów z akceptacją swojej płci jako dziewczynka.

Choroba pozwanej i fakt odwrócenia płci został zdiagnozowany dopiero, gdy pozwana miała 16 lat, kiedy zgłosiła się do lekarza z powodu braku miesiączki i owłosienia płciowego⁹. Wykonane wtedy badania hormonalne wska-

dec. c. Faltin z dnia 15.12.1998, RRD 90 (1998), s. 847; dec. c. Pompedda z dnia 6.02.1992 RRD 84 (1992), s. 58; dec. c. Erlebach z dnia 14.12.2012, RRD 104 (2012), s. 382.

⁷ Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., sygn. akt L.I.N.22/23, Wyroki Sądu Metropolitarnego w Krakowie 2023 (nieopublikowany), s. 2.

⁸ Por. J. STARZYK, A. GÓRSKA, D. JANUŚ, *Zespół całkowitej niewrażliwości na androgeny u 16-letniej fenotypowej dziewczynki*, „Endokrynologia, Diabetologia i Choroby Przemiany Materii Wieku Rozwojowego” (2005), t. 11, nr 1, s. 47.

⁹ Do zdiagnozowania zespołu całkowitej niewrażliwości na androgeny dochodzi u fenotypowych dziewczynek najczęściej w tym wieku i właśnie z powodu braku menstruacji. Zob. E. PETRICZKO, K. MARCINKIEWICZ, J. SŁOWIKOWSKA-HILCZER, A. HORODNICKA-JÓZWA, I. STECEWICZ, E. KRZYWIŃSKA-ZDEB, J. SZMIT-DOMAGALSKA, M. WALCZAK, *Zespół częściowej niewrażliwości na androgeny – opis przypadku*, „Endokrynologia Pediatria” (2014), t. 13, nr 1, s. 65.

zały na typowy dla tego zespołu wysoki poziom testosteronu. Badania ginekologiczne wykazały obecność zewnętrznych narządów płciowych, a badanie USG brak macicy i nieprawidłową strukturę w miejscu jajników. Wynik badań skłoniły lekarza do przeprowadzenia testu genetycznego, który wykazał kariotyp męski (46XY). To ostatnie badanie potwierdziło przypuszczenia i lekarz wystawił diagnozę, wpisując w dokumentację medyczną rozpoznanie: „zespół niewrażliwości na androgeny”¹⁰.

Jak wskazano wyżej, poważna choroba jest uznawana za przymiot mogący ze swej natury zaburzyć wspólnotę małżeńską. Gdy natomiast wziąć pod uwagę skutek tej konkretnej choroby, czyli odwrócenie płci, co uderza w najgłębszą istotę małżeństwa jako związku mężczyzny i kobiety, zdolność do zaburzenia życia małżeńskiego jest udowodniona *ipso facto*¹¹. Dodatkowym argumentem w analizowanej sprawie były rzeczywiste poważne perturbacje w życiu małżeńskim stron po wyjściu na jaw prawdy o pozwanej, które doprowadziły do poważnego załamania psychicznego u powoda i faktycznego rozpadu związku stron¹².

2.2. PODSTĘPNE DZIAŁANIE

Zgodnie z doktryną autorem podstępnego działania, które ma na celu wprowadzenie w błąd kontrahenta, może być druga strona albo osoba trzecia¹³. Działanie to musi być świadome i ukierunkowane na doprowadzenie jednego lub obojga nupturientów do błędu odnośnie przymiotu jednego z nich, a wprowadzony w błąd musi w tym błędzie pozostawać¹⁴.

W opisywanej sprawie podmiotem wprowadzającym w błąd była matka pozwanej, która zataiła przed córką diagnozę uzyskaną, gdy ta miała 16 lat. Dowodem, że matka posiadała tę diagnozę, jest przekazana przez nią dokumentacja medyczna z tamtego czasu. Matka podczas zeznań sama przyznała, że nie przekazała tej informacji ani córce, ani zięciowi przed ślubem. Dopiero gdy sama pozwana, zobligowana przez procedurę przygotowującą do adopcji

¹⁰ Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 4.

¹¹ P.J. VILADRICH, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095-1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 202.

¹² Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 3.

¹³ VILADRICH, *Konsens małżeński*, s. 197.

¹⁴ Por. W. GÓRALSKI, G. DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa zawartego pod wpływem podstępu. Kan. 1098 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Warszawa 2004, s. 90-92.

do uzyskania diagnozy wskazującej na przyczynę ich bezpłodności i zachęcona przez lekarza, poddała się stosownym badaniom genetycznym, matka przekazała jej oryginalną dokumentację sprzed kilkunastu lat.

Zeznania stron, przyznanie się matki pozwanej oraz fakt powtarzania przez pozwaną badań po kilkunastu latach stanowią niezbite dowody na podstępne działanie matki pozwanej w celu zatajenia choroby i genetycznej męskiej płci pozwanej¹⁵.

Z materiału dowodowego jasno wynika też pozostawanie w błędzie przez powoda co do stanu zdrowia pozwanej i jej genetycznej płci. Powód wiedział od pozwanej, że jest ona prawdopodobnie bezpłodna. Przed samym ślubem pozwana, po badaniach ginekologicznych, powiedziała mu, że nie ma wykształconej macicy i na pewno nie będzie mieć dzieci. Mimo to powód postanowił się pobrać z pozwaną. Jednak należy stwierdzić, że powód, zawierając małżeństwo, nie miał żadnej wiedzy, że przyczyną bezpłodności i braku organów rodnych jest choroba genetyczna i odwrócenie płci u pozwanej¹⁶.

2.3. CEL PODSTĘPNEGO DZIAŁANIA

Aby udowodnić nieważność małżeństwa w procesie prowadzonym z tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd należy wykazać, że celem takiego działania było uzyskanie czy też wyłudzenie zgody małżeńskiej nupturienta. Gdyby podstępne działanie miało inny cel, sprowokowany błąd nie spowodowałby nieważności zgody małżeńskiej¹⁷.

Cel zatajenia diagnozy przez matkę pozwanej w omawianej sprawie był najmniej oczywisty, gdyż z natury rzeczy motywacja jest wewnętrznym aktem woli i rozumu człowieka. Dlatego też niezbędne było przesłuchanie jej jako świadka podczas sesji dowodowej. Matka pozwanej zeznała, że na początku nie wiedziała jak przekazać nastoletniej córce tę trudną diagnozę, w którą do końca nie wierzyła. Pozwana wyglądała jak dziewczyna, zachowywała się normalnie, więc trudno było uwierzyć, że genetycznie jest mężczyzną. Później, gdy strony już były razem, matka pozwanej rozważała, czy przekazać tę informację córce, nawet radząc się babci pozwanej. Jednak ostatecznie tego nie zrobiła, gdyż – jak zeznała – strony już miały zamówioną salę i termin

¹⁵ Por. wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 5.

¹⁶ Por. tamże, s. 4.

¹⁷ Por. GÓRALSKI, DZIERŻON, *Nieważność małżeństwa zawartego pod wpływem podstępu*, s. 108.

ślubu¹⁸. Dodatkowo z relacji pozwanej wynika, że gdy ta tuż przed ślubem powiedziała matce, że chce iść do ginekologa, aby zrobić dokładne badania odnośnie swojej prawdopodobnej bezpłodności, ta jej to odradzała. Z tych faktów i zeznań jasno wynika, że matka pozwanej była świadoma, jak destrukcyjnie informacja o chorobie pozwanej może wpłynąć na związek stron i dlatego postanowiła ją zataić do końca, aby strony zawarły małżeństwo.

3. KLAUZULA – ZAKAZ ZAWARCIA NOWEGO MAŁŻEŃSTWA DLA POZWANEJ BEZ ZGODY ORDYNARIUSZA MIEJSCA

Autor analizowanego wyroku do decyzji *pro nullitate* dołączył następującą klauzulę: „Po uprawomocnieniu się niniejszego wyroku: [...] pozwana nie może zawrzeć nowego małżeństwa kanonicznego bez zgody właściwego ordynariusza miejsca”¹⁹. Dołączenie takiego zakazu (*vetitum*) w wypadku stwierdzenia nieważności małżeństwa z tytułu podstępu przewiduje wprost instrukcja Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych *Dignitas connubii* w art. 251 §2²⁰. Celem tego zakazu jest uniknięcie zawarcia przez stronę kolejnego małżeństwa, które byłoby nieważne z powodu zatajenia swojej choroby. Należy zauważyć, że obecnie obowiązujące w Polsce przepisy o przygotowaniu do małżeństwa wydane przez Konferencję Episkopatu Polski²¹ w art. 47 odczytowanym w powiązaniu z art. 48 wymagają zgody ordynariusza miejsca na zawarcie nowego małżeństwa w każdym wypadku, gdy poprzednie małżeństwo zostało uznane wyrokiem sądu za nieważne, niezależnie od tytułu nieważności

¹⁸ Por. wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 4.

¹⁹ Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 6.

²⁰ PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecanis et interdioecanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, 25 stycznia 2005 r., Città del Vaticano 2005 lub też „Communicationes” 37(2005), s. 11-92; tekst polski: PAPIESKA RADA DS. TEKSTÓW PRAWNYCH, *Instrukcja Dignitas Connubii, którą należy zachowywać w sądach diecezjalnych i między diecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa*, 25 stycznia 2005, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Wydanie 2*, red. P. Majer, Warszawa 2023, s. 1208-1290, art. 251 §2: „Jeśli natomiast jedna ze stron stała się przyczyną nieważności z powodu podstępu lub symulacji, sąd winien rozpatrzyć, czy po rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy do wyroku należy dołączyć zakaz zawarcia nowego małżeństwa, bez konsultacji z ordynariuszem miejsca, w którym nowe małżeństwo będzie zawierane”.

²¹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, 8.10.2019, Akta KEP 31 (2019), s. 27-93 (dalej: Dekret KEP).

i tego, czy został dołączony zakaz czy też nie²². Udzielenie takiej zgody przez ordynariusza w wypadku wyroku wydanego z tytułu podstępного wprowadzenia w błąd bez dodanego *vetitum* zasadniczo powinno przebiegać tak samo jak w wypadku zniesienia klauzuli dołączonej do takiego wyroku.

Autor wyroku, decydując się na dodanie *vetitum*, zapewne z jednej strony chciał wprowadzić dodatkowe zabezpieczenie, np. na wypadek, gdyby pozwana zawierała małżeństwo poza Polską, gdzie być może nie ma analogicznych przepisów, albo też uważał, że przy wydawaniu zgody na ponowne małżeństwo pozwanej ordynariusz miejsca powinien nie tylko upewnić się, że nie dojdzie do podstępu i ukrycia prawdy, ale też dogłębnie zbadać, czy nie istnieją inne powody wykluczające możliwość zawarcia ważnego małżeństwa przez pozwaną. W świetle wykazanych w procesie faktów odnośnie choroby pozwanej i odwrócenia płci należy rozważyć czy pozwana może zawrzeć małżeństwo jako kobieta i czy nie występuje tu również przeszkoda impotencji. Ten wątek zostanie pogłębiony w dalszej części glosy.

3.1. WYKLUCZENIE PODSTĘPNEGO WPROWADZENIA W BŁĄD

W komentarzu do dekretu KEP autorzy wskazują, że zarówno zniesienie klauzuli, jak i wydanie zgody na kolejne małżeństwo odbywa się zgodnie z praktyką przyjętą w danej kurii²³. Jednak zauważają, że „Bardzo wskazane jest, by osoba pragnąca zawrzeć małżeństwo z kimś, kto otrzymał stwierdzenie nieważności swego poprzedniego małżeństwa, zapoznała się z uzasadnieniem wyroku, jaki zapadł w sądzie kościelnym”²⁴. W wypadku stwierdzenia nieważności małżeństwa z tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd poznanie przez nupturienta wszystkich okoliczności pierwszego małżeństwa i jego nieważnego zawarcia ma zapobiec ponownemu zatajeniu istotnych informacji o nupturientcie. Nowy narzeczony powinien nie tylko poznać dokładnie medyczny stan pozwanej i wynikające z niego implikacje dotyczące kluczowej kwestii w małżeństwie, jakim jest płciowość, ale powinien również wiedzieć o fakcie jego zatajenia i jak wpłynęło to na pierwsze nieważnie zawarte małżeństwo.

²² Zob. P. MAJER, L. ADAMOWICZ, *Praktyczny komentarz do dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego z dnia 8 października 2019 roku*, Sandomierz 2022, s. 125-133.

²³ Tamże, s. 123.

²⁴ Tamże, s. 124.

3.2. WYKLUCZENIE PRZESZKODY IMPOTENCJI

Odwroćenie płci spowodowane zespołem całkowitej niewrażliwości na androgeny zawiera pewne podobieństwa do sytuacji osoby transseksualnej, która poddałaby się operacji korekcji płci. Osoba taka posiada fenotyp, który nie jest zgodny z jej płcią genetyczną: w omawianej sprawie fenotyp żeński niezgodny z kariotypem męskim. Autorzy rozważający zdolność do małżeństwa takich osób wskazują na kilka aspektów, które czynią ich do tego niezdolnymi. Oprócz fundamentalnej kwestii, że żadna operacja nie zmienia faktycznej płci osoby, kanoniści wymieniają inne argumenty, takie jak: przeszkoda impotencji i niezdolność konsensualna wynikająca z przyczyn natury psychicznej²⁵. W omawianej sprawie nie występuje zjawisko zaburzenia psychicznego transseksualizmu, dlatego też nie ma potrzeby rozważania niezdolności konsensualnej pozwanej. Przebieg związku stron przedstawiony w wyroku nie zawiera również żadnych przesłanek wskazujących na niezdolność pozwanej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako żona. Pozostaje zatem rozważyć, czy w wypadku pozwanej nie mamy do czynienia z przeszkodą impotencji organicznej.

W doktrynie kanonistycznej nie ma jednoznacznego rozstrzygnięcia, czy osoba transseksualna po zabiegu korekty płci, w którym uzyskała „sztuczną pochwę” w miejsce usuniętego członka, jest całkowicie niezdolna do podjęcia współżycia intymnego jako kobieta²⁶. Wydaje się jednak przeważać pogląd, że nie można zacieśniać rozumienia współżycia intymnego jedynie do sfery genitalnej i dlatego nawet jeżeli jest ono technicznie umożliwiające przez coraz doskonalszą medycynę, to jednak, aby być zdolnym do prawdziwego aktu małżeńskiego, potrzebne jest jeszcze „specyficzne bycie mężczyzną i kobietą nie ograniczone bynajmniej do samej genitalności”²⁷.

²⁵ Zob. J. SŁOWIŃSKI, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa spowodowana zaburzeniami identyfikacji płciowej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” (2019), s. 170; M. BRZEZIŃSKI, *Kanoniczne aspekty płci i transseksualizmu*, „Ius Matrimoniale” (2014) nr 2, s. 96-101; J. HUBER, *Transseksualizm i transwestytyzm a zgoda małżeńska*, [w:] *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16 X 1996*, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 38-41.

²⁶ Dyskusję tę opisują w swych artykułach: J. SŁOWIŃSKI, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 174-176; oraz M. BRZEZIŃSKI, *Kanoniczne aspekty płci i transseksualizmu*, s. 99-100.

²⁷ G. ERLEBACH, *Tożsamość seksualna a nieważność związku małżeńskiego według najnowszej jursprudencki rotalnej (1983-1994). Zarys systematyczny*, [w:] *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16 X 1996*, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 110-111; zob. SŁOWIŃSKI, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 176.

W tym miejscu trzeba jednak wskazać też na podstawową różnicę między sytuacją osoby po zabiegu korekty płci, a osoby z odwróceniem płci spowodowanym chorobą genetyczną. W omawianym przypadku zewnętrzne narządy płciowe zostały wytworzone naturalnie przez organizm na wskutek procesów rozwojowych już w życiu płodowym, a następnie rozwijały się wraz z wiekiem pozwanej. Nie można tu zatem mówić o sztucznej pochwie czy o interwencjach chirurgicznych. Wszystko wskazuje na to, że z medycznego punktu widzenia (w zakresie kanonistycznego rozumienia możliwości odbycia aktu seksualnego *copula perfecta*) pozwana jest całkowicie zdolna do współżycia intymnego. Co więcej, z zeznań przytoczonych w procesie wynika, że strony podjęły takie współżycie już przed ślubem i nie stanowiło ono dla nich problemu także po zawarciu małżeństwa, a powód nie miał żadnych wątpliwości odnośnie tożsamości płciowej pozwanej²⁸.

Biorąc pod uwagę powyżej przytoczone kwestie, można stwierdzić, że przeszkoda impotencji, jeżeli w ogóle występuje w omawianym przypadku, to jest wątpliwa zarówno od strony prawnej, jak i faktycznej. Dlatego, podejmując decyzję o zezwoleniu na zawarcie nowego małżeństwa, ordynariusz miejsca powinien działać zgodnie z kan. 1084 §2 KPK²⁹.

3.3. USTALENIE ONTOLOGICZNEJ PŁCI POZWANEJ

W omawianej sprawie wydaje się jednak, że poinformowanie nowego kandydata do małżeństwa o pierwszym związku pozwanej i o jej sytuacji medycznej, a także wykluczenie przeszkody impotencji nie jest wystarczające, aby móc wydać zgodę na zawarcie nowego małżeństwa. Męski kariotyp pozwanej wzbudza wątpliwości co do jej faktycznej płci³⁰ i przed wydaniem zgody ordynariusz miejsca powinien rozważyć przede wszystkim tę kwestię.

Odróżnienie płci żeńskiej i męskiej, które w znakomitej większości wypadków nie przysparza żadnych problemów, w rzeczywistości może być dokonane na podstawie bardzo wielu kryteriów. Powszechnie rozróżnia się aż dziesięć takich aspektów: płęć chromosomalna (genotypowa), płęć metaboliczna, płęć gonadalna, płęć gonadoforyczna, płęć hormonalna, płęć według

²⁸ Wyrok c. Jędraszewski z 4 maja 2023 r., s. 4.

²⁹ Kan. 1084 §2 KPK: „Jeżeli przeszkoda impotencji jest wątpliwa, to niezależnie od tego, czy wątpliwość ta jest prawna, czy faktyczna, nie wolno zabraniać zawarcia małżeństwa ani też, dopóki trwa wątpliwość, stwierdzać jego nieważności.”

³⁰ Autorzy komentarza do Dekretu ogólnego KEP używają terminu „płęć ontologiczna”. MAJER, ADAMOWICZ, *Praktyczny komentarz do dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski*, s. 107.

zewnątrznych narządów płciowych, płeć fenotypowa, płeć mózgowa, płeć psychiczna, płeć socjalna (anagraficzna)³¹. W uproszczeniu możemy wydzielić z tych kryteriów płeć biologiczną, na którą składa się pierwsze osiem aspektów, odróżniając je od płci psychicznej i socjalnej. W przypadku odwrócenia płci spowodowanym zespołem całkowitej niewrażliwości na androgeny mamy do czynienia z sytuacją, gdy część kryteriów biologicznych wskazuje na płeć męską, a część na żeńską. Pozwana nie tylko została zarejestrowana i ochrzczona jako dziewczynka, nie tylko posiada fenotyp żeński, ale również jako kobietę identyfikują ją zewnętrzne narządy płciowe. Jednak sześć pozostałych kryteriów wskazuje na płeć męską.

Oficjalne dokumenty Kościoła nie odnoszą się wprost do sytuacji z omawianej sprawy, jednak odnoszą się wyraźnie do podobnej sytuacji, jaką jest transseksualizm. W nocie przesłanej do episkopatu Włoch³² Kongregacja wyraźnie zakazuje bez swojej zgody na zmianę płci zapisanej w księdze chrztów na podstawie dokumentów państwowych o korekcie płci. Ten sam zakaz wprowadzania zmian odnośnie płci w księdze chrztów pojawia się w odpowiedzi Dykasterii ds. Tekstów Prawnych z 25 października 2024 r.³³ Również sama korekta płci postrzegana jest przez Kościół za nieetyczną i niedopuszczalną³⁴. Dekret ogólny KEP, w sytuacji, gdy osoba po korekcie płci pragnie zawrzeć małżeństwo, nakazuje wstrzymać się z przygotowaniami aż do definitywnej decyzji Dykasterii Nauki Wiary, gdyż nie można dopuścić do zawarcia związku między osobami tej samej płci (art. 38 Dekret KEP). W pracach naukowych można znaleźć także odniesienie do jednej konkretnej odpowiedzi Kongregacji Nauki Wiary udzielonej w 1991 r. biskupom niemieckim. W liście tym kardynał Józef Ratzinger ówczesny prefekt tejże kongregacji odpowiada, że analiza przesłanej dokumentacji wskazuje na przypadek transseksualizmu i mimo przeprowadzonych zabiegów osoba ta nie może zawrzeć małżeństwa, gdyż poślubiłaby osobę tej samej płci³⁵.

³¹ Por. Z. JANCEWICZ, *Wpływ zmiany płci na możliwość zawarcia małżeństwa*, [w:] *Małżeństwo jako zawarty związek mężczyzny i kobiety*, red. T. Rakoczy, Lublin 2014, s. 138-140.

³² CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, „*Notificazione*” *circa alcuni risvolti canonici riguardanti i casi di transessualismo*, „Notiziario CEI” 1 (2003), s. 35-36.

³³ DICASTERO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Risposta particolare circa l'effetto di varie "questioni di genere" sui registri parrocchiali*, 25.10.2024, Prot. 18360, https://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/CHIARIMENTI%20NORMATIVI/Ch%20Normativi%20Risp%20Particolari/Chiar%20normativi%20CIC/Prot.18360_2024_Circa%20questioni%20di%20genere%20e%20registri%20parrocchiali.pdf [dostęp 10.11.2025].

³⁴ SŁOWIŃSKI, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 165.

³⁵ KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Schreiben vom 28. Mai 1991 an den Vorsitzenden der Deutschen Bischofskonferenz zur Eheschließung von Transsexuellen*, „De processibus matrimonialibus” (1995), s. 315.

Należy zwrócić uwagę, że sytuacja pozwanej jako osoby z *sex reversal* jest jednak dalece odmienna od osoby transseksualnej. Po pierwsze nie ma tutaj sytuacji żądania zmiany zapisu płci w księdze chrztów. Płeć została przez lekarzy oznaczona w dobrej wierze, na podstawie wyglądu dziecka i tak zapisana. Nie mamy tutaj również sytuacji z zaburzeniem tożsamości płciowej, jakim jest transseksualizm³⁶. Pozwana w pełni akceptuje swoją żeńską płęć fenotypową, nie odczuwa żadnego cierpienia czy dyskomfortu w sferze swojej identyfikacji płciowej, mimo posiadanej wiedzy o swoim kariotypie i elementach męskiej płci. Pozwana identyfikuje się jako kobieta i w takiej roli wstąpiła w związek małżeński. Różnica między płcią biologiczną a fenotypową nie jest też w tym wypadku efektem przeprowadzonej operacji korekty płci, ale wynikiem naturalnego procesu rozwoju organizmu, tyle że zaburzonego zespołem całkowitej niewrażliwości na androgeny.

Kwestia możliwości dopuszczenia pozwanej do zawarcia nowego małżeństwa jako kobieta nie jest zatem jednoznaczna. Z jednej strony jest prawo pozwanej do zawarcia małżeństwa wynikające z kan. 1058 KPK, a z drugiej wątpliwości odnośnie jej żeńskiej płci. Mimo negatywnego stosunku Magisterium do możliwości zawierania małżeństw przez osoby transseksualne, należałoby w tym wypadku wziąć pod uwagę odmienną sytuację pozwanej od osoby po korekcie płci i zezwolić jej na zawarcie małżeństwa. Ordynariusz miejsca postawiony przed taką decyzją zawsze również może skonsultować sprawę z Dykasterią Nauki Wiary, która sama do tego zachęca³⁷.

WNIOSKI

Omówiony wyrok jest dobrym przykładem realizacji reformy procesowej papieża Franciszka. Dzięki oczywistej nieważności małżeństwa stron i ich zgodnej współpracy w procesie można było przeprowadzić proces skrócony przed biskupem i uzyskać rozstrzygnięcie *pro nullitate* w czasie o wiele krótszym niż miałyby to miejsce w procesie zwyczajnym.

Niewątpliwie istotna jest też w tym wypadku rola adwokata, który dostrzegł zatajenie choroby i kondycji pozwanej jako oczywisty tytuł nieważności i oparł się na nim, pomagając stronom sporządzić pozew. Historia związku

³⁶ SŁOWIŃSKI, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa*, s. 153-154.

³⁷ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, „*Notificazione*” *circa alcuni risvolti canonici*, s. 36.

stron pokazuje, jak bardzo istotne jest w przygotowaniu do małżeństwa wzajemne poznanie się nupturientów, w czym – jak można się przekonać – mogą przeszkodzić także osoby trzecie. Równocześnie adwokat słusznie doradził stronom, aby zostawić bez zbadania kwestię bardziej fundamentalną, czyli w ogóle możliwość zawarcia małżeństwa przez pozwaną jako kobieta, gdyż zapewne nie udałoby się tego rozstrzygnąć w procesie skróconym.

Mimo że odpowiedź na to kluczowe pytanie nie została udzielona w analizowanym wyroku, to niewątpliwie w wypadku, gdy pozwana wystąpi do swojego ordynariusza o zniesienie klauzuli i udzielenie zgody na zawarcie nowego małżeństwa, ten będzie musiał na nie odpowiedzieć czy to sam, czy przekazując sprawę Dykasterii Nauki Wiary. Niewątpliwie, ktokolwiek będzie rozważał, jakiej odpowiedzi udzielić, będzie musiał wziąć pod uwagę również powszechne *ius connubii*, którym cieszy się każdy wierny i mieć „przed oczyma zbawienie dusz, które zawsze musi być w Kościele najwyższym prawem” (kan. 1752 KPK).

PIŚMIENNICTWO

- BRZEZIŃSKI Maciej, *Kanoniczne aspekty płci i transseksualizmu*, „Ius Matrimoniale” (2014) nr 2, s. 89-103.
- ERLEBACH Grzegorz, *Tożsamość seksualna a nieważność związku małżeńskiego według najnowszej jurisprudencji rotalnej (1983-1994). Zarys systematyczny*, [w:] *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16 X 1996*, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 105-160.
- GÓRALSKI Wojciech, DZIERŻON Ginter, *Nieważność małżeństwa zawartego pod wpływem podstępny. Kan. 1098 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Warszawa 2004.
- GÓRALSKI Wojciech, *Podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098 KPK) w opublikowanych orzeczeniach Roty Rzymskiej z lat 2010-2012*, „Ius Matrimoniale” (2019) nr 2, s. 96-97.
- HUBER Josef, *Transseksualizm i transwestytyzm a zgoda małżeńska*, [w:] *Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej. Materiały I Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 16 X 1996*, red. B. Zubert, Opole 1998, s. 31-52.
- JANCEWICZ Zdzisław, *Wpływ zmiany płci na możliwość zawarcia małżeństwa*, [w:] *Małżeństwo jako zawarty związek mężczyzny i kobiety*, red. T. Rakoczy, Lublin 2014, s. 137-159.
- MAJER Piotr, ADAMOWICZ Leszek, *Praktyczny komentarz do dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego z dnia 8 października 2019 roku*, Sandomierz 2022.
- MAJER Piotr, *Tytuł V – Proces małżeński skrócony przed biskupem*, [w:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów 2015, s. 163-217.

- PETRICZKO Elżbieta, MARCINKIEWICZ Katarzyna, SŁOWIKOWSKA-HILCZER Jolanta, HORODNICKA-JÓZWA Anita, STECEWICZ Iwona, KRZYWIŃSKA-ZDEB Elżbieta, SZMIT-DOMAGALSKA Justyna, WALCZAK Mieczysław, *Zespół częściowej niewrażliwości na androgeny – opis przypadku*, „Endokrynologia Pediatryczna” (2014), t. 13, nr 1, s. 61-67.
- SŁOWIŃSKI Jan, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa spowodowana zaburzeniami identyfikacji płciowej*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” (2019), s. 149-184.
- STARZYK Jerzy, GÓRSKA Aleksandra, JANUŚ Dominika, *Zespół całkowitej niewrażliwości na androgeny u 16-letniej fenotypowej dziewczynki*, „Endokrynologia, Diabetologia i Choroby Przemiany Materii Wieku Rozwojowego” (2005), t. 11, nr 1, s. 47-49.
- VILADRICH Pedr-Juan, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095-1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002.

GŁOSA DO WYROKU CORAM JĘDRASZEWSKI
Z DNIA 4 MAJA 2023 ROKU
STWIERDZAJĄCEGO NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA Z TYTUŁU
PODSTĘPNEGO WPROWADZENIA W BŁĄD (APROBUJĄCA)

STRESZCZENIE

Przedmiotem glosy jest wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa wydany w procesie skróconym przez biskupa diecezjalnego z tytułu podstępnego wprowadzenia w błąd. Małżeństwo stron zostało uznane za nieważne z powodu wprowadzenia w błąd obu stron przez matkę pozwaną. Przedmiotem błędu była jej faktyczna męska płeć genetyczna. Problem w określeniu płci pozwanej wynikał z rzadkiej choroby genetycznej: „zespół całkowitej niewrażliwości na androgeny”, która powoduje niezgodność płci somatycznej z tą genetyczną. W drugiej części glosy autor analizuje prawne skutki nałożonej klauzuli zakazującej zawarcia nowego małżeństwa przez pozwaną bez zgody ordynariusza miejsca i przedstawia możliwości udzielenia takiej zgody.

Słowa kluczowe: podstęp; proces skrócony; zespół niewrażliwości na androgeny; zespół Morrisa; klauzula; transseksualizm; odwrócenie płci